

14. **Семенов В. М.** Власть в этноисторическом пространстве России / В. М. Семенов. – М.: ИФ РАН, 2006. – 117 с.
15. **Смирнов А. И.** Информационная глобализация и Россия: вызовы и возможности / А. И. Смирнов. – М.: Парад, 2005. – 391 с.
16. **Солоневич И.** Народная монархия / И. Солоневич. – М.: ЭКМО, 1991. – 607 с.
17. **Федотов Г. П.** Судьба Империй / Г. П. Федотов // Судьба и грехи России: избр. статьи по философии русской истории и культуры : В 2 т. – СПб.: София, 1992. – Т. 2. – С. 304–327.
18. **Филиппов А.** Смысл империи: к социологии политического пространства: [Электронный ресурс] / А. Филиппов // Иное. Хрестоматия нового российского самосознания. – Режим доступа : .
19. **Фишман Л. Г.** Политические дискурсы постсоветской России: теоретико-методологический анализ: автореф. дис. ... д-ра полит. наук: 23.00.01 / Л. Г. Фишман. – Екатеринбург, 2007. – 39 с.
20. **Цымбурский В.** Тютчев как геополитик / В. Цымбурский // Общественные науки и современность. – 1995. – № 6. – С. 86–98.

Надійшла до редколегії 15.02.2012

УДК 101.1:316

А. В. Ставицький
Філія МДУ (м. Севастополь)

МІФ І ОНТОЛОГІЯ НАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Розглянуто проблему співвідношення міфотворчості з методологічними принципами науки.

Ключові слова: сучасний міф, функції міфу, міфологізація.

Рассматривается проблема соотношения мифотворчества с методологическими принципами науки.

Ключевые слова: современный миф, функции мифа, мифологизация.

This article discusses the problem of the relation of myth-making with the methodological principles of science.

Keywords: modern myth, function of myth, muthologization.

У науці дослідники зазвичай роблять ставку на раціоналізм. Але що робити, якщо в сучасній науці навіть раціоналізм (Т. Кун (див. [6]), П. Фейєрабенд (див. [11]), І. Лакатоса (див. [7]) заперечує незалежність чуттєвих і дослідних даних від теорій та існування фактів поза теорією, хоча насправді все має бути інакше? І що тоді раціоналізм розглядає, якщо, за зауваженням відомого теоретика

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія
науки І. Лакатоса, в ньому співвідносяться не теорії та факти, а дві
теоретичні системи – випробовувана й інтерпретаційна?

Однак будь-яка теорія є більша або менша ступінь
узагальнення. Будь-яке узагальнення є гіпотезою. В основі гіпотези
лежить припущення. Припущення будується на уяві, що
відштовхується від визначення фактів. Уява неможлива без
умовностей і припущень, а також відмови від тих фактів, які
гіпотезі не відповідають, як позасистемних. У міру розвитку будь-
якої гіпотези кількість позасистемних «фактів» має властивість
збільшуватися, щоб на якійсь стадії отримати право на свою
гіпотезу й системність, спростовуючи попередню гіпотезу в цілому
або в деталях, таким чином, знищуючи або локалізуючи її.

Тим більше, що в науці немає «голих» фактів, так як між наглядом
досліджуваних процесів за допомогою показань приладів і отриманням
наукового факту, який знає певної обробки та систематизації, лежить
складна й тривала інтелектуальна робота з інтерпретації експериментальних
даних, що залучає значний теоретичний матеріал. При цьому типова для
дослідників спроба приховати метод своїх відкриттів показує, що наука не
завжди хоче розкривати механізм пізнавального процесу, приховуючи за
раціональністю інтуїції, що лежать в основі відкриття. І не тільки тому, що
дослідники, які вдаються до цього, нерідко таким чином намагаються
приховати свій досвід запозичення та компіляції, як це було з Альбертом
Ейнштейном. Просто відтворення творчого пошуку в досить конкретній
формі наочно показує, що для відкриття логіка не потрібна і не
застосовується. Але саме за допомогою логіки дослідник буде показувати, як
він добився результату зовсім іншим шляхом. Інакше його відкриття не буде
визнано. Адже на шляху нового стоять старі знання. І у них є перевага: вони
вже панують над умами людей.

Не випадково, намагаючись розібратися в причинах відторгнення
нового, окремі дослідники пояснюють його тиском тієї інформації, яку
вчений засвоїв раніше. «Форми організованого знання, прийняті в
готовому вигляді, досить жорстко задають рамки і мислення, і уяви
людини, забиваючи наявну практично у всіх природну універсальність
сприйняття та оперування образами. Брама людського сприйняття як би
звужується, налаштовується на спеціальні, привнесені ззовні форми.
Навіть дуже розумні й проникливі люди виявляються зовсім не здатними
зберегти чистоту й незалежність сприйняття. За навіязаними образами
знання вони виявляються нездатними бачити інші, причому досить,
здавалося б, прозорі аспекти доступного всім досвіду. Людина ніби
заточується під привнесені цивілізацією спеціальні форми діяльності й
знання, програмується» [1].

Подолати ці закладені в людину «програми» надзвичайно важко.
Особливо, якщо вони підтримуються владою й замішані на інтересі.
Важко вже тому, що долати треба не тільки старі знання й засновану
на них методологію, а й людську відсталість. А у випадку з останньою
аргументи можуть виявитися безсилими вже через їх незвичність. Тим
більше, що факти, які використовуються вченим, можуть по-різному
інтерпретуватися. Більш того, не з усіма з них вдасться впоратися.

Гобов'язково при розробці тої чи іншої теорії знайдуться дані, які в неї не будуть вписуватися. У кращому випадку вони потраплять у розряд якогось-небудь «допущення» або «парадоксу», а в гіршому – їх доведеться ігнорувати і приховувати. Інакше кажучи, від них доведеться «абстрагуватися», використовуючи принцип ідеалізації, при якому несуттєвими або позасистемними даними можна знехтувати.

Слід сказати, що згаданий вище принцип ідеалізації є одним з ключових понять сучасної науки. Згідно з ним необхідно виділити істотне в чистому вигляді й відкинути те несуттєве, яким можна знехтувати. Адже, оскільки будь-яка реальна система або явище складаються з великої (часто нескінченної) кількості підсистем або менш значущих явищ, будь-яка спроба описати їх у всій сукупності завідомо нереальна.

Тому дослідники вдаються до методу ідеалізації, який, з одного боку, відводить їх від реальності, але з іншого – дозволяє наблизитися до реальності з точки зору розуміння її сутнісних речей. Однак наскільки реальним буде таке ідеалізоване уявлення, сказати важко, оскільки різні дослідники можуть ґрунтуватися на різних засадах і створювати різні моделі того, що на основі своїх поглядів представляють. І теорії, створені на основі таких моделей, будуть різними. Природно, в рамках кожної з них дослідник, який її створив, буде прагнути до зняття протиріч, зводячи наявні нестыковки до «допущень» і «парадоксів». Але за межами теорії протиріччя, які ховаються за ними, будуть протиставляти теорії одну одній аж до їх повної несумісності.

Втім, всі ці аспекти наукової методології ми розбираємо лише для того, щоб показати, наскільки німецькими та відносними є будь-які теорії, як би добре вони не були обґрунтовані. Але оскільки за ними завжди стоять люди зі своїми поглядами, інтересами, зв'язками, то не дивно, що для підкріплення й утвердження своїх ідей вони будуть використовувати все, що у них є. У тому числі й міфології, які описують їх ідеї.

У результаті методологія логічного позитивізму поставлена під сумнів і викрита в обмеженості. Але й альтернативні її методологічні концепції не в змозі вирішити проблем, що стоять. У науці немає принципів або методологічних норм, які не піддавалися б сумніву. На думку С. В. Місяця, «історія показує, що вчені часто діяли й змушені були діяти у прямому протиріччі з існуючими методологічними правилами. Звідси випливає, що замість існуючих і визнаних методологічних правил ми можемо прийняти прямо протилежні їм. Але і перші і другі не будуть універсальними. Тому філософія науки взагалі не повинна прагнути до встановлення якихось правил наукової гри» [4]. А це означає, що визнання методологічного плюралізму неминуче.

При цьому окрема проблема включеного у процес дослідження дослідника переростає у проблему всієї сучасної науки як суб'єкта пізнання, знову й знову ставлячи собі питання: наскільки наука готова зрозуміти те, що досліджує? Чи має необхідний для цього інструментарій? А якщо не має, то яким чином виходити з цього положення? До чого прагне у процесі пізнання наука: до істини або до

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія
максимально можливого на даному етапі обґрунтування? І як би на ці питання вчені не відповідали, принаймні, в даному випадку зрозуміло одне: у світі є процеси та явища, які наука в сучасних умовах і з наявними у неї можливостями пояснити не може. І всі вони, так чи інакше, не лише будуються на міфології, але тільки через міф і можуть бути пояснені.

І хоча «безнадійно затівати дискусію про справедливість принципівих суджень» [11], коли у зв'язку з накопиченням критичної маси нових даних виникає проблема зміни наукового світогляду, вчені в першу чергу розбирають «принципові судження» на предмет їх фактичної і логічної достовірності, під якою мається на увазі відповідність усталених суджень отриманим новим даним. У зв'язку з цим можна вважати, що «Ейнштейн здійснив насамперед філософський прорив в область невідомого» [4]. Тільки наскільки був «веденим» той світ, з якого А. Ейнштейн «зробив» свій «прорив в область невідомого»? Адже, судячи з того, що від нього вирішили відмовитися, він сам виявився не таким, яким його уявляли, коли приймали за істинний. А якщо це так, чи не є образ «прориву» теж метафорою, завдання якої не пояснити, що сталося, а схвати інший образ – образ, що розкриває імітацію, згідно з яким, наука йде від одного незнання до іншого – від невідомого до невідомого через невідоме, користуючись в якості достовірних лише окремими і локальними даними?

Та й чи може бути інакше там, де доводиться мати справу з нескінченністю? Нескінченністю у всьому: від «простору-часу» до смислових ігор у рамках локального? Не випадково А. Ейнштейн писав: «Передбачуваність і точність наукового пізнання – результат спрощення й збіднення картини світу» (цит. по [4]). Але чи можна їх уникнути там, де треба показати нескінченність? Адже світ у всій його повноті та складності наука відбити не в змозі. Значить, наукове пізнання завжди буде в цих питаннях обмежено сферою локального, логічно оперуючи даними в межах звичного. Але де перебуває це звичне, як острівець знання? Чи не в хаосі? І чи не в хаос спрямовано наше пізнання? Не хаос чи породжує воно, розхитуючи старі уявлення за рахунок нового? Так наш світ через пізнання будується на піску й розмивається. Розмивається, але будується. І не буде він підданий інформаційній та смисловій ентропії до тих пір, поки пізнання продовжується.

Втім, проблема не тільки в цьому, а й в осмисленні механізму загальної причинності. «Фізика пояснює як влаштований світ, але ніколи не може пояснити чому він саме так влаштований» [4], – підкреслює в одній зі своїх робіт К. Кедров. Але в якому випадку вона чесніше? Там, де зізнається, що не знає ні причин виникнення цього світу, ні його вихідної мотивації, або тоді, коли намагається видати чергову порцію поглядів, що відповідають лише принципам відносної та умовної правдоподібності, за справжній стан речей? Природно, що це питання – риторичне. І тому не дивно, що «у фізиці на рівні мікросвіту поняття «реальність» стає розпливчастим і невизначеним, часом зливаючись з поняттям «ймовірність» [4].

Напевно, якби людина зустрілася з цією невідомою їй нескінченністю, або вона б разом відкрилася їй в усій своїй повноті та цілісності, вона би збожеволіла. Але осмислене розуміння та логічне обґрунтування звичного рятує її від цього, дозволяючи бути конкретною, логічною і точною там, де більшого їй не потрібно.

Але так чи інакше, попри недосконалість логіки й мислення, вони досить досконалі, щоб відкривати істину, що саме по собі А. Ейнштейн називав дивом (див. [4]). Чому? Тим більше, що, на думку професора П. А. Жиліна, «наука досліджує не Реальність саму по собі, а якісь спрощені моделі Реальності. Наближення до істинної Реальності здійснюється шляхом розширення моделі. Однак, щоб побудувати модель, нам, як мінімум, необхідно знати, що ми власне збираємося моделювати. Іншими словами, ми повинні мати апріорне уявлення про Реальності. Виходить зачароване коло: щоб пізнати Реальність необхідна Наука, а щоб створити Науку необхідне знання Реальності» [11]. Знання Реальності засноване на логіці. Але логіка не дозволяє це коло розірвати.

«Шляхом чисто логічної дедукції можна було б вивести картину, т. б. теорію всіх явищ природи, включаючи життя, якщо цей процес дедукції не виходив би далеко за межі творчих можливостей людського мислення», – вважав А. Ейнштейн (цит. по [8]). Одним словом, не виходив би за межі звичного. Але процес пізнання організований трохи інакше. А це означає, що в ньому є щось, що дозволяє пізнанню не ходити нескінченно по колу, а вириватися за межі пізнаного, щоразу розширюючи його настільки, наскільки людина здатна. І тим дослідникам, які в різний час зуміли зробити це, як правило, відповідь була відома.

«Немає дії у природі без причини; осягни причину, і тобі не потрібен досвід», – вважав Леонардо да Вінчі. І ми бачимо, щоб відкрити і обґрунтувати питання причинності стосовно до глобальних процесів вчені відмовлялися від досвіду там, де він починав їм заважати. Але що заважало дослідникам піднятися над досвідом, якщо він не виходив за рамки звичного? «Між досвідом і теорією пролягає нічийна земля інтуїції», – любив повторювати з цього приводу А. Ейнштейн, нагадуючи, що «вищим обов'язком фізиків є пошук спільних елементарних законів. До цих законів веде не логічний шлях, а тільки заснована на проникненні в суть досвіду інтуїція» (цит. по [6]).

У цьому розумінні, на думку Анрі Пуанкаре, «з точки зору чистого інтелекту наука є не що інше, як набір умовних угод і не більше того» (цит. по [6]). Природно, в даному випадку під інтелектом у цілому мається на увазі здатність до логічних суджень, а під інтуїцією – «здатність людини до прямого сприйняття оточуючого нас світу, яка аж ніяк не зводиться до п'яти основних органів почуттів» [2].

Втім, аналізуючи внесок Анрі Пуанкаре в аналіз процесу наукового пізнання, П. А. Жилін писав: «Як і більшість сучасних вчених, А. Пуанкаре явно недооцінив принципову непереборність інтуїції з основ будь-якої раціональної науки, включаючи математику. Це тим більше дивно, що А. Пуанкаре володів найглибшим

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія інтуїтивним розумом, і він навіть м'яко критикував Д. Гільберта за його прагнення вигнати інтуїцію з математики» [2]. Чим же відштовхувала інтуїція дослідників? Чим насторожувала? Своєю непізнаваністю, що ріднить її з міфом. Але, незважаючи на це, у дослідників, які прагнуть подальшого розвитку науки, вибору немає, тому що «ніякий справжній розвиток науки неможливий без безпосередньої участі інтуїції, а вільно винайдених ідей і понять не існує у природі» [2].

Отже, висновок однозначний: для того щоб пізнання тривало, логіка повинна бути доповнена інтуїцією. Причому не тільки на рівні відкриття, а й на стадії моделювання. Адже «саме інтуїтивний метод лежить в основі складання наукових моделей. Чисто інтелектуальний підхід може створювати видимість наукових відкриттів, але по суті він безплідний» [2]. Проте саме на інтелект і логіку посилається більшість вчених, коли говорять про пізнання, залишаючи проблему відкритою. І, оскільки інтуїція не піддається законам логіки, вимагаючи від ученого використовувати весь свій потенціал разом, не виключено, що суперечності, які мають місце між логічним та інтуїтивним мисленням, будуть вирішені на рівні не фізики, а метафізики. У досвіді екзистенції і, можливо, метафор у душі К. Кедрова: «Людина – це виворіт неба, / Небо – це виворіт Людини» [8].

Хоча, безумовно, подібні аналогії приведуть до нових метафор і логічних неясностей, і будуть множити гру смислів, яким немає кінця. Але не будь їх, наука не розвивалася б, обмежившись своєю монополією над тією зоною звичного, яку можна контролювати за допомогою низки світоглядних домовленостей, що дозволяють визначитися, яку точку зору на ті чи інші питання вважати логічною і правильною.

Втім, у даному випадку є ще один аспект, якого ми практично не торкалися. І він стосується висунутої Е. Геллнером ідеї поліморфізму мови (див. [8]). Відповідно до неї, мова йде не тільки про багатозначності слів, але й про загальну нерегулярність мови, у світлі якої міф постає як неможлива очевидність у душі графіки Моріса Ешера, представляючись нам зануреним у смислове зібрання зборами незаперечних абсурдів, невіддільних помилок і незаперечних парадоксів. У ньому кожен міф функціонує за рахунок поліморфізму смислу й мови, де остання виступає як основа й механізм смислової багатозначності, яка робить міф для логіки невловимим.

Однак проблема аналізу взаємовідносин міфу й логіки розкриває ще один важливий аспект, без урахування якого важко зрозуміти, які можливості має наука у процесі дослідження міфу. Зокрема, видатний математик К. Гедель засобами математичної логіки довів, що нічого не можна довести, оскільки будь-яка система логічних суджень є або суперечливою, або неповною (див. [13]). У математиці дане обґрунтування відоме як теорема Геделя про неповноту. І як наслідок – ніяка система логічних тверджень не може бути несуперечливою й сповненою одночасно.

У контексті філософського осмислення теорема К. Геделя про неповноту головний висновок буде в тому, що несуперечливе є неповним і, отже, мислення людини багатше його дедуктивної форми. Природно, те саме можна сказати про міф і мову. Що ж у світлі цього можуть стосовно

Політологія   Філософія і політологія в контексті сучасної культури
міфу ті дослідники, які не здатні ні спростувати його, ні що-небудь конкретне й логічно вивірене щодо його довести? А з урахуванням того, що в даному питанні як у дзеркалі відбивається світоглядна криза не тільки позитивізму, але й сформованої з часів Р. Декарта та І. Ньютона науки, складається враження, що вся пов'язана зі світоглядом наукова теорія занурюється в міф, як Атлантида в океан.

У зв'язку з цим вельми примітний майже ліричний відступ М. Кордонського: «Вся Декартівська наука, вся епоха Просвітництва ґрунтувалася на тому, що все існуюче можна довести, а чого довести не можна – того, відтак, і не існує. Прекрасна епоха, кілька століть вона плодоносила, як яблуна Ньютона, як фіга Адама, даруючи людям джем й інжир, ліки від головного болю, полегшення пологів та інші істивні, лікувальні та комфортні продукти цивілізації. Але все живе коли-небудь старіє, старіє і... Це, ні, не теорема, а всього лише емпіричне спостереження. І велике дерево Декарта не стало винятком» [5]. Природно, смерть науки в даному випадку, кажучи словами Марка Твена, дещо перебільшена, але те, що в найближчі десятиліття їй доведеться істотно змінитися, безсумнівно. І хто знає: можливо міф зіграє в цьому перетворенні чималу, якщо не вирішальну роль. У цьому розумінні, можливо, ми маємо справу з цікавим парадоксом, коли міф дозволяє подолати те «різнотем'є наук» (М. Кордонський) [6], яке склалося в результаті їх багатоміжової спеціалізації, встановлюючи неминучий і єдино можливий для науки в нинішніх умовах принцип єдності множин.

Отже, поліморфізм забезпечує потенційні можливості створюваних смислів, де їх надмірність у рамках навіть найпростішої фрази виступає як умова творчого мислення й гарантія неминучості міфотворчості. Більш того, за аналогією з парадоксом брехуна, коли будь-яке твердження є одночасно і істинним і неправдивим [10], поліморфізм робить міфологічний стан споконвічно непорівняним із формальною логікою. З іншого боку, завдяки поліморфізму мови несурорість логіки при зовнішньому збереженні видимості дедуктивної суворості не тільки допускається, але й гарантується, дозволяючи вводити в нашу систему суджень ту неузгодженість, без якої вона була б неповна, а отже, і не розвивалася. У зв'язку з цим зрозуміле й поставлене В. В. Налімовим питання: Чому логічна форма комунікації не придушує якихось, можливо, і не зрозумілих нами, але, безперечно, значно багатших форм мислення людини [9], нагадуючи, що, осягаючи питання, ми знаходимо відповідь.

Бібліографічні посилання

1. **Афанасьєв Ю. Н.** Через форми к смыслам. Информационное представление познавательного потенциала христианства. Диалоги физика и религиоведа: С. Г. Шеховцов, А. В. Юдин / Ю. Н. Афанасьев. – Режим доступа: <http://www.yuri-afanasiev.ru/forms/hristian.html>
2. **Жилин П. А.** Реальность и Наука: два метода познания / П. А. Жилин. – Режим доступа: http://www.teormeh.net/Zhilin_New/PARReal.htm
3. **Кедров К.** Параллельные миры / Константин Кедров. – Режим доступа: <http://www.universalinternetlibrary.ru/book/kedrov/4.shtml>

4. **Кедров К. А.** Эйнштейн без формул / Константин Кедров. – Режим доступа : <http://www.stihi.ru/2009/10/08/180>
5. **Кордонский М.** Конец истины [Электронный ресурс] / Михаил Кордонский. – Режим доступа : http://old.russ.ru/kgug/kniga/20021003_mk-pr.html
6. **Кун Т.** Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
7. **Лакатос И.** История науки и ее рациональные реконструкции / Имре Лакатос // Структура и развитие науки. Из Бостонских исследований по философии науки. – М. : Прогресс, 1978. – С. 203–235.
8. **Месяц С. В.** Современная физика – правдоподобный миф? / С. В. Месяц. – Режим доступа : [?id=1639#_ftnref4](http://www.stihi.ru/2009/10/08/180)
9. **Налимов В. В.** Вероятностная модель языка / В. В. Налимов. – Режим доступа: http://www.kirsoft.com.ru/freedom/KSNews_980.htm
10. **Смоленов Х.** О парадоксе «джец» и о семантически замкнутых системах / Х. Смоленов // Философские науки. – 1980. – № 5. – С. 126–131.
11. **Фейерабенд П.** Избранные труды по методологии науки. – М. : Прогресс, 1986. – 543 с.
12. **Эйнштейн А.** Свобода и наука / А. Эйнштейн. – Режим доступа : http://rusnauka.narod.ru/lib/einstein_a/free_nauk.htm
13. **Успенский В. А.** / В. А. Успенский. – М. : Наука, 1982. — 110 с.

Надійшла до редколегії 26.01.2012

УДК 323:321

О. А. Третяк

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ПУБЛІЧНА СФЕРА ПОЛІТИКИ ЯК СТРУКТУРНА ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ВІДКРИТОСТІ

Проаналізовано теоретичні засади демократичної відкритості як компонента публічної сфери політики. На основі робіт Ю. Габермаса визначаються ключові аспекти побудови політологічної теорії публічної сфери. Зроблено висновок щодо оптимального стану політико-комунікаційних відносин.

Ключові слова: публічна сфера, демократична відкритість, дискурс, соціальна публічність, комунікація.

Проанализированы теоретические основы демократической открытости как компонента публичной сферы политики. На основе работ Ю. Хабермаса определены ключевые аспекты построения политологической теории публичной сферы. Сделан вывод относительно оптимального состояния политико-коммуникативных отношений.